

[illegible]

Փոքրոր շինւած է բարձր լիտքներէ զտրւմն մէջտեղ ա-
սանձնակի պցւած քաղմաթիւ բուրգանման փոքր բլուրներէ
շուրջը։ Այդ պցւած քարեայ վիթխարի արձանները հետեից քա-
ղացւած անտառի նմանութիւնն ունին։ Մեծերը և փոքրները ինն
տրհետական աշրերով, որ հնազոյն ժամանակից մարդիկ ծակծկել
փորել են և իրենց համար լնակութիւն շինել¹)։ Մակերի բնա-
հարաճմբդը ախուած են դաւառի բոլոր վայրերում, որտեղից
հաւանական և դաւառի Զողածոր կամ թաթարական հնչմամբ
Զանգեզուր անուն է ծագում։ Այրերի մի մասը թողնւած են
անդորձողրեկի, իսկ մեծ մասամբ հաւթանոցներ կամ դոմեր են,
հաղւադիւս գէպում ներկայումս անգամ մարդկային բնակա-
րաններ։

Այդ քաղմադարեան, արհեստական այրերը մինչև որս, որքան ինձ է յայտնի, գիտական նպատակով դեռ չի ուսումնասիրած հիմնովին։ Հետաքրքրական և ուշադրութեան արժանի են նաև գիւղի հին բնակարաններից մի քանիսը։ Նրանք Հայաստանի այդ աշխարհամասի գիւղական առն ախլից, որպիսին մենք նկարագրել ենք մեր Հայ Գիւղական տունը²) գրածքի մէջ, ակնյայտի կերպով տարրերուում են։ Այդտեղ հանդիպում ենք երկյաթականի մանրի, արտաքստա քառանկիւնի բուրգի նման, տափակ կտուրներով, առանց տան ներսի կրակարանի։ Դրա կողքին աւելի յաճախ և սովորական են զարադամային ախլի տներ։ Ուշադրութեամբ ուսումնասիրողը նոյն տեղում հարուստ նիւթ կգտնի, քանի որ իրար կողքի պահւած են հնագոյն այրեր, զարադամեր և Զրկյաթականի կացարանների և նրանց մէջը ապրող բնակիչների կենցաղի համար որոշ գաղափար կապմի։

Եւ հնարաւորութիւն ունէի այնտեղ եղած ժամանակամիջոցում այդ անկու և ցաւում եմ որ չեմ կատարել. իմ միտքը

4) Գաղափար հաղթելու, նախքան տեսնել արագորոտ չկարենք
Միտական 201, - Ազգ. Հանգ. 1898, Գ. 174 և Դ. 20. արտահայտած
Միտականից:

2) Քաղաքացի Տէր-Մարգարէան, Հայ դիւղակցան առնել, Գրեմնա, 4892, փերմաներէն եւ ապա հայերէն:

զբաղւած էր ձեռագրեր և արձանագրութիւններ որոնելով ¹⁾։ Հետաւանք որ կգտնւին հետաքրքրւողներ։ Կսել էի, որ Հին Գորիսում մի տւերակ վանք կայ և այնտեղ գնալով գտայ այդ տւերակը։ Վանքը գտնոււմ է գիւղից ներքև, գիւղացիներից մէկի խոտաւարքում. այժմ միանգամայն տւերակ է և թափւած քարերից գիւղացին իւր խոտաւարի շրջապարիսպն է շարել։ Կանգուն մնում է մի փոքր կամարակալ ծածկ, միացած եկեղեցու ներսի հետ փոքրիկ զոնով։ Նիւութեան մի մասը շինւած էր տաշած քարերով, միւսը անտաշ, սև, կարծր և սպիտակագոյն, փխրուն չեչաքարով։ Ամբողջը շատ փոքր էր, մատուռանման։ Ոչ մի արձանագրութիւն չգտայ, այլ միայն երկու խաչքարեր $1,5 \times 0,85$ մետր և $1 \times 0,78$ մետր մեծութեամբ։ Երկրորդի խաչը եռաթև է, անկիւնները ողկոյզով և շրջաններով զարդարւած, առաջինը պարզ խաչ է, առանց որևէ զարդի։

Գիւղացու շարած արտի մէջ գտայ մի ուրիշ քար, բաւական գեղեցիկ զարդաքանդակներով, որը հանելով տեղաւորեցի կանգուն ծածկի տակ։ Վանքի մերձակայքում գտնոււմ են օրօրոց աճեցող գերեզմաններ և տւերակ շինութիւնների մնացորդներ ²⁾։

Գիւղի ձորակից մեծ թերութեամբ բարձրանաւմ են բարձր լիւրճեր, գետակի աջ ափի լիւրի ամենաբարձր տեղում կոթողանման բարձրացած է մի ժայռ, որի վրայ տեղացիների տակով—«կիր կայ կիբած»։ Ուղղահայեաց գծով բարձրացայ դէպի այդ ժայռը և ուրախացայ անտալ գտնելով ցուցմունքը։ Երաւ օր այդ սեպացած տառնձնակի ժայռի վրայ արձանագրութիւն էր գրւած Սիւնեաց Յովհաննէս եպիսկոպոսի ձեռքով։ Նրա նախորդ Յակոբ եպիսկոպոսը այդ ժայռի տակովն էր անցրել այն նշանաւոր արխը, որով սուղում էր Տաթևի վանքի հանդիպակաց դռնովայրը, Որսանայ գետի ձախ ափին և Սիւնեաց Պատմիչի պատկերաւոր արտայայտութեամբ—«զցաքսւան արար վարդուդ»։ Յովհաննէսը փորած արխը նոր նորոգել է և արձանագրել։

Ժայռը տաշւել է ոչ թէ դէպի գիւղը, այլ դէպի արիւր գարւած երեսով, որը նաև բնականից տափակ էր։ Տաշւած մասի երկարութիւնն է 2,26 մետր, 0,83 մետր լայն։ Տաշւածի ձախ մասում արձանագրութիւնն է փորագրւած, իսկ աջ մասում երեք երկթև խաչեր, քովէքով, $0,63 \times 0,26$ սանաթի մեծութեամբ։ Ահա այդ գրութիւնը ³⁾։

1) Եր. Լալանտի յիարագրութիւնը (Աղգ. Հանգ. էջ 4, 59) անբաւարար է։

2) Աղգ. Հանգ. 1892 Գ դիրք, 50 ի յիշատակում այս վանքի։

3) Արձանագրութեան վերելի մասի վրայ աւելի ուշ ծածանակաւ գրերով փորագրւած է, «վարդուտն—այս ցախուտ»։

Թ. 1.

ա. Յամի յորում էր թի ԶԽԴ¹⁾ եւ ա՛ր Յոհանէս կամու-
ր. ն Ա՛յ եւ աղաւթիւք հողեր հաւր մերս ա՛ր Հա-
ղ. յրադեալս տարա զջուրս Վարարական ի Վարդուան ց
ղ. որ ածաղաւթիւ եւ հողեր ա՛ր Յակոբ գնեալ էր եւ
եւ տարեալ բազում աշխատութ՛ք եւ արդեամբ զխափան
ղ. ետին ի բազում մամանակաց կրկին նորոգեցաք յիշ
է. ապակ մեղ եւ նախնեաց մերաց որք հանդիպիք ա՛ր երբ
ը. որդութ՛ք յիշեցէք ի Ք՛ա:

Առաջին անգամ ապագրւած գառայ Ազգադրական Հանդէս,
1898, 129 — 130, սխալներով: Վրմական Տարեգիր, 135:

Այս արձանագրութեան մասին գոյութիւն ունեցող գրական-
նութեան մէջ այս տեղեկութիւնները կան: Միւսեաց Յակոբ ե-
պիսկոպոսը Տաթևի նշանաւոր մտաբանութիւններից էր. նա, ըստ
վկայութեան Ստեփաննոս Օրբելեանի, Դանացի էր, եղբորորդի եւ
ձեռնառուն Յովհաննէս Զ. կաթողիկոսի եւ սորանից ձեռնագրւած:
Տաթևի գահին տիրեց 918—958 թիւր, 40 տարի, եւ յայտնի
դարձաւ իւր շինարարական գործերով: Մեղ հետաքրքրող արխի-
մասին Պատմիչը գրում է. — «Սա գահնադին տանէ զջուրն Զագե-
ձորոյ որ Վարարակն կոչի, ի տեառն Փրիթդուէլ որդւոյ Վասակաթ
ընդ ՃԻՄ գրամի եւ մի լուսաւոր ջաւաճիցի... եւ բերեալ ի Յա-
քուան որ հանդէպ վանիցն, յանկոյս գետոյն, եւ արար դամեճնայն
վայրն առապար եւ վիշալից վարդուա եւ տնկալից, տնկեաց բա-
զում այգիս եւ որթս սորեկս, էարկ տունկս ի գանաղան պաղա-
բերաց, ձիթենիս եւ թղենիս եւ նանենիս, եւ յամենայն մրգաբե-
րաց, արար գրախառ գարմանալիս: Եւ դարդարեալ դրօշոր վայրն
ընդարձակագոյն թանձրախիտ ծառովք եւ քաջուգէշ օրթովք, ի
վայելումն եղբայրութեանն, եւ ի պէտս ամենայն կարասելոց եւ
աղքատաց: Բացի սրանից Յակոբ եպիսկոպոսը նոյն տեղում—
«տնեալ ըլօւր մի գեղեցիկ ի մէջ գարատաւնաց եւ հարթեալ
զդուիս նորա արար պարսպաւանկ, եւ ելից զձէջն իւր լայնք
գիտանաց, որ հայէր ի մերայ նորա դմբէթայարկ խորան մի յոյժ
հրաշակերտ յօրինուածովք. եւ գորմ եւ դձեղուն նոցա եւս դարդա-
րեկ նկարչաց գանաղան երանգով. նկարել գամենայն տնօրինա-
կան եւ աէրունական պատկերս եւ դասաբեկոց եւ դճայրադեատոց,
եւ բոլոր շուրջ զեկեղեցեալն սրահակս դաւթաց եւ զբէ ինքեան
արձան յիշատակի»:

(1) Ազդ. Հ. ԶԽԱ.

Յակոբի գրած յիշատակարանն է.— Ես Յակոբ Նոր-
հիմն Ա՛յ եպիսկոպոս Սիւնեաց, յնկնի զՎարարակ ջուրն
յաժտապան տնտն Փիլիպպէէ, Սիւնեաց տնտնէ, ընդ
ԺԲԹ որամի եւ սրտնաւանդ զոհարի, եւ քաղում ծախիւր
եւ մեծամեծ աշխատութեամբ վերին օղնականութեամբն
սծի զջուրն ի քննէն Չաղեծորոյ եւ քերի ի Վարդուտս, եւ
անկնցի որմն սորեկս եւ սյգիս վայելուչս եւ որսխտս
քաղհամարիկս եւ սղաղալիցս ի վայելումս սուրբ հայրա-
պետաց որ ի սուրբ աթոռս հաւատարին եւ սուրբ ժողովոյս
եւ ամենայն հաւատացեցոց Ըրիստոսի:

Եւ շկայ յայս ջրոյս հաշիւ ոչ Նորեցեաց, ոչ Խոտա-
նանեցեաց, ոչ Ենկերացեաց կամ Հարեցեաց, ոչ այլ մար-
դոյ, ոչ յայտ կարել եւ ի մարդ եւ ոչ սրտաթիզի ջուր տալ,
զատ ի մատակէդ ըմպելոյ մարդոյ եւ սննամից: Եւ թէ որ
յանդգնի եւ զայս ջուրս կտրի, այնպիսին նզովեալ լիցի
Ա՛յ եւ ի սուրբ Նշանէս եւ ԵԺԸ հայրապետացն որ ի Նի-
հիայն զօմարեցան, եւ յամենայն սրբոց եւ ի մէնջ եւ քա-
ժին նորա ընդ ուրացողս եւ կախարդս լիցի յաւուր աննշ
ստեննին Ըրիստոսի, եւ ընդ ստտանայի եւ հրեշտակաց
նորա ճարակ լիցի անշէջ ջրոյն տանջանաց, ուր հուր նոցա
ոչ շիջանի եւ որոյն նոցա ոչ վախճանի: ԵՅԶԱ թուականիս
զրեցաւ մծիկս այս իմով ձեռամբս եւ կնքեցիս մեր սովո-
քական մատանեաւս ի կամս Առաքւոյս:

Օրրելեանք պահել է նաեւ Փիլիպպոս իշխանի վաճառման
պայմանք:

«Խամսան Ա՛յ ես Փիլիպպէ որդի տնտն Վատակայ
Սիւնեաց, տնտն իմոյ կամուրդութեամբն վաճառեցի զՎա-
րարակեանց ջուրն սուրբ Գրիգորին, որ իմ պապուն տէր
Փիլիպպէի շինեալ էր ի սուրբ եպիսկոպոսարանն Տաթևւոյ,
եւ զնեաց Յակովբ Սիւնեաց եպիսկոպոս ընդ ԺԲԹ որամի
եւ մին մեծադիր զոհարի, եւ վճարեաց զամենայն զինն
ողջամիս եւ ես առեալ իմ զգանձս եւ զմին զոհարն ի Յա-
կովբոյ Սիւնեաց եպիսկոպոսէ եւ սպիկար եմ ես, եւ իմ
զաւակունքս եւ ազգայինք զայդ ջրոյդ յայսմ ինտէ մինչեւ
յաւիտեան ժամանակաց: Եւ շկայ Նորացեաց կամ Խոտա-

նայեցանք, կամ Եներոնց եւ Հալեցեաց յայդ ջրոյդ հաշիւ, ոչ շատ եւ ոչ նազիւ, ոչ յարտ հատանել եւ ոչ ի մարդ զատել. որ մարդ եւ անասուն ջուր ըմպեն ի մատակէդ, եւ թէ եւ կամ իմ զաւակք յայս պայմանէս ստենք կամ յաղ ինչ. յէջ եւ ի ջուրս Նշանէդ նշովնաւ եղիցիմք եւ զգերոներեալ անէծսդ տնառն Եակովբայ անմահ կենօք ժաւանդեացուր. Է՛՛՛՛ շնորհաւոր արասցէ սուրբ Ռիթաիդ եւ սուրբ եւ անտուածազգեաց հայրապետացդ.՝)

Եակօր եպիսկոպոսի խոշոր դործը ժամանակին տեւում է և 362 տարի անց, Եովհաննէս եպիսկոպոսը, Ստեփաննոս Օրբելեանի նախորդը, վերանորոգում է և սեպացած ժայռի վրայ իւր յիշատակարանը արձանացնում, ինչպէս նրանից շատ դարեր առաջ սոփոր էին անելու Ուրարտեան խաղաւորները երկիրը ստղելու համար իրենց անցկացրած անունների մօտ գտնուող ժայռերի վրայ:

Այժմ էլ նկատելի են արիւի հետքերը, որ երկար վերստեր կտրում անցնում է Ուշթափալար կոչւած լեռնադաշտի միջով, Գորիս, Գարահանջ, Ենհէր-Սոտ և Հալիձոր գիւղերի արանքի միջով: Տարածութիւնը իրաւ է շատ երկար է, 20 ից 30 վերստ, թայց դաշտի թեքութիւնը և համարեա հարթ դաշտափայրը ոչ մի գծարութիւն չի ներկայացնում ջրի հանապարհին: Վարարական ջուրը թափւում է Գորիսի գետակի մէջ. ստղման համար ներկայումս կորչում է միանգամայն աննպատակ, խառնելով Ուրտն կամ Բարկուշատ գետի ջրերին և այնտեղից Արաքս, մինչդեռ քիչած գիւղերի բնակիչները, հանապարհորդները և անասունները ջրի մեծ նեղութիւն են քաշում և որ գլխաւորն է, Տաթևի գիմացի Վարդուար դարձեալ ցարուտ է դարձել և ժրաջան եւ շինարար եպիսկոպոսների ծաղկեցրած բուրաստանը նորից աննպատակ դարձել: Ներկայումս պայմաններն չափազանց նպաստաւոր են և անհրաժեշտ է. Եովհաննէս եպիսկոպոսի օրինակին հետեւելով, նորոգել գարեբից խանգարւած մեծ ձեռնարկութիւնը:

Բ. Տաթևի վանք

Նոյն թուի յուլիսի 22-ին իմ եղբայր, բժշկական ուսանող

Եւ Տոս Սրբեկեան, պատմութիւն, Պ. ԻՍ. Չալոյեան, Ժամանակահորդն. Երև. 1914—15, Արսակեան, 128—29. 260—61. Ազդարական Հանր. 1898, դիրք Կ. 128—130.

Յովհաննէս Մելիք-Նաւարեանի հետ գնացի Տաթևի վանքը, քանցի բաւական երկար ժամանակ, իբրև հիւր վանքի և փոխանորդ Ներսէս վարդապետ Մելիք-Քանդեանի, օգտակար շնորհաւոր ամեն յարմարութիւններից, ցուցակագրեցի բոլոր ձեռագրերը և արտագրեցի իմ տեսած բոլոր արձանագրութիւնները։ Արտագրութեան ժամանակ ոչ մի հրատարակութիւն չեմ տակ չունէի։

Ճաշում եմ, որ վանքի նկարագրութեան համար տուեղեան նօթաներ չեմ տակ՝ ևս համոզւած էի, որ Ալիշանի Սիսական գրքում եւ մանաւանդ Նր. Լալայեանի Ազգագրական Հանգիւսի մէջ ընթերցողը հարկաւոր նկարագրութիւնը կգտնի և ևս չկամեցայ դուր կրկնութիւն անել։ Ափսոս, որ սխալակցայ դրանցից և ոչ մէկը, մանաւանդ Լալայեանը, հետաքրքրողներին լիակատար բաւարարութիւն տալ չեն կարող, ոչ նկարագրական, ոչ նկարագրական և ոչ էլ հարաբերական տեսակէտներով։ Միայն պատմական մասը Ալիշանի մօտ հարուստ է և համարեա լիակատար։ Սովորական տուրիստի նկատողութիւններից աւել չի, եթէ ոչ պակաս, Լալայեանի տուածը։ Եւ ևս յենւած յիշողութեանս վրայ, աւելին աւել չեմ կարող։

Սիւնեաց վանքաշատ աշխարհի ամենամեծ, հին և հարուստ վանքը Տաթևն է, որ հնուց ի վեր ծառայել է իբրև տեղական բարձրագոյն հոգևոր իշխանութեան աթոռանիստ։ Նրա դիրքը բնութեան տեսարանների կողմից արտասովոր գեղեցկութիւն ունի։ Եթէ Սիւնեաց աշխարհը իւր անաստածածկ լեռներով, արաղաւազ, անդնդախոր և ջրառատ գետերով, բրդանման տառնձնակի կամ խճրերով ցցուած վիթխարի ժայռերով, լայնասիրտ, կանաչադարձ և ծաղկաւետ սարադաշտերով, անշուք հարուստ է և գրաւիչ այցելուի համար, Տաթևի տեսարանը այդ բոլորի մէջ անգամ չքնաղ գեղեցկութեամբ է դերադանց։

Տաթև գիւղը իւր վարելահողերով և արօտատեղիներով ընկած է մի փոքրիկ լեռնադաշտի վրայ, որի երեք կողմից կիսաբոլորակ կերպով շրջափակում են բարձր լեռներ, կիսաբոլորակը գնալով նեղանում է և արևելեան մասում վերջաւորւում է մի ահռելի վիհով։ Այդ վիհի պատերը սեպտղած բարձր ժայռեր են, որից փրփրազէզ շերտ է գլորւում Տաթևի գետակը կամ առւակը։

Ահա այդ սեպտղած ժայռերի և վիհի գլխին է շինւած հինաւուրց Տաթևի վանքը, լեռնային երկրների համար արտասովոր հետք հորիզոն ունենալով, մինչև Ղարաբաղի լեռները, մինչև Տիգակը։ Նման դիրքեր են ընտրւած մեր վանքերի մեծագոյն մասի համար.—Հառիճ, Սաղմոսավանք, Յովհաննէսավանք, Առուածընկալ, որոշ չափով Հաղարծին, Գանձասար են, բայց

Տաթևի գիւղին հաւատարեւ չեն կարող: Դանքի գէղի շորք նայող պատշգամբի վրայից ներքե նայել ոչ սովոր անձը չի կարող, զիսի պատշաճ և սրտի քարախումբ ամբարձ և նրան յետ ընկրկել: Քար ու կրով շինած ամուր պաշտպաները, միայն արևելահայկապոյին՝ պիւղի հետ միացած մասում, էին դարերի համար անառիկ քերդ էր զարձրել վանքը և տյրտեղ, դահաղալուց հոգևոր իշխանները կարող էին աղանձով պահպանել եղեկեցու հարստութիւնը, նիւթախան և մատառքակուն և երկրի զարգացման ու լուսաւորութեան ծառայեցնել: Միւնեաց գաղտնիք էին դարերում, Տաթևացու և Որոտնեցու գաղտնիք աւելի ուշ և Մոխչե Միւնեցու շրջանը վերածնութեան ժամանակում, խօսումս վերջերս են այդ արդիւնաւէտ և միայն զործունէութեան:

Պարսպի ներսն են եկեղեցական և վանական բաւոր շինութիւնները, միջնապարիսպով երկու մասի բաժանում, հետո աշխարհիկ սր և է շինութիւնից, ընդարձակ տարածութեամբ բաժանում համանուն գիւղից: Երբ ներս էր մանսւմ արևելահայկապոյից բացուող մեծ դարբասով, նախքան բակը հասնելը, պիտի անցնէք մի կամարի տակով, որի վրայ, քրքե երկրորդ յարկ, շինած է սուրբ Աստուածածին գեղեցկաշէն եկեղեցին, ձեռամբ Գրիգոր Լախակոպոսի, Ընդարձակ, հարթ բակի մէջտեղում շինած է զիմաւոր տաճարը, սուրբ Եսայեանի, Պօղոս Պետրոսի անունով, խոշոր քարերից, սրբատաշ, արտաբուստ միանգամայն ուղիղ պատերով, առանց նիւղերի և որեւէ դարդի: Երկուսը ձգւած շինութեան կենդրոնում բարձրանում է բարձր գմբէթը, շրջաւառն թմբուկով և բազմանկիւնանի վեղարով: Գմբէթը յենւած է չորս սիւների վրայ, որոնցից երկուսը, ներսում միացած են արևմտեան պատին, իսկ երկուսը ազատ են բարձրանում: Տանիքը քարէ օսլերով է ծածկւած. իսկ ներսի պատերը, թէև դարձեալ մաքուր տաշած, ծածկւած էին կրաշաղախ ձեւով և նկարներով զարդարած: Մեծի մեծ մասը թափւած է. ներկի և նկարների հետքերը մնում են տակաւին շատ մասերում: Բարձր սեղանը, կիսաբոլորակ տաղիսով, ինչպէս նաև ամբողջ տաճարը, որի խոշոր գմբէթը, գէղի ժողովուրդը կամ արևմուտք նայող կիսաշրջան սիւնները և պարզութեամբ վերև բարձրացող պատերը, վեհ ապուրրութիւն են թողնում:

Տաճարի արևելեան պատին կցւած է նաբ, 1900 թուականներին շինած անհաշակ զանգաղատունը, նիւ փոխարինող, իսկ արևմտեան պատին արտաբուստ կցւած է անհաշակ մի սրահ, հինգ հասարակ սիւներով կամարակալ բացուածքներով: Այդ սրահում, հարաւային գոտն հանգէպ, 1786 թուին շինւած է մի գեղեցիկ մատուռ Գրիգոր Տաթևացու յիշատակին:

Արածի արեւելեան մասում, մայր տնակարին կցած է Սան-
ֆրանսիսկո Օրբէլեանի շինել տնակ գեղեցիկ մասումը, առանց
սխալի։ Արածով վերջանում են իսկ եկեղեցական շինութիւն-
ները։

Իսկ Տաթևի հնչակաւոր գաւազանը կամ շարժող սիւնը
կանգնած է սրահաձևակի, հարաւային պատի հանդէպ, բնակի մէջ,
տակի մօտ քակարան խցերին քան եկեղեցուն։ Այդ հանգանքը
շարժելու համար ինքս են բարձրացնոյ հանդիպակայն աւանդը և
ձգելով դէպի գաւազանի գլխի խաչը, երկու ձեռքով ամուր բրո-
նցի և սկսեցի այժով քաշել դէպի ինձ։ Զգում էի, որ այդ
փիթիսարի քարէ արձանը, տեղի տալով իմ թոյլ, այժմերին, շար-
ժում է դէպի ինձ և երբ ըստ թողեցի, խիստ տեսանելի ճո-
համերով, դարձեալ ստացաւ իւր հայտնիները, Փորձը կրկնեցի
մի քանի անգամ, նաև ձեռներով բռնած յետ առանց տանելով,
և ամեն անգամ նոյն հետեւանքը։

Վանական շինութիւնները կոտորեցան են շրջանաձև, մի
մասը պարիսպների տակը, օգտագործելով պարիսպները մի կող-
մից։ Պիտաւոր դարբնարան մօտ շինում է վանքի ընդարձակ դռը,
հիսիս արեւելեան կողմից, ապա գալիս են տնտեսատները, իսկ
հարաւային մասում, մինչև Օրբելեանի եկեղեցին և նրան կոչած
սեղանատունը, վանականների խցերը ընդարձակ սրահազարդ
սեղանատունը, ի վերջոյ նշանաւոր թանարին, կամարածածկ
երկար և ընդարձակ արահ, որի արեւելեան ճակատում ունի դէպի
անդունդը նայող պատշգամբ։

Վանականների խցերը, սեղանատունը և թանարին պատու-
հաններով և երկու պատշգամբով նայում են դէպի ձորը, ժայռերի
վրայ։ Այդ մասերում պարիսպներ չկան, այդ կողմի ամրութեան
մասին բնութիւնն է հողացել, երջանիկ վանականներ, միայն
Տաթևի վանքում են մտածել նրանց մասնակից տնել բնութեան
սքանչելի տեսարաններին։ Խցերն էլ սովորականից շատ մեծ են,
քաղաքի սենեակների չափով։

Երկրորդ շարք շինութիւնները սկսում են Աստուածածին
եկեղեցուց դէպի արեւելք։ Եարպասի մօտից աղիղ գծով, հիւսի-
սիսից հարաւ, եկեղեցու արեւելեան մասում, դարձեալ պարսպի
տակ։ Այդ խցերը յատկացրած են աշխատողներին, երկրորդ
շարքը, նոր կառուցեցան, ռեստորանի, Բաւական ընդարձակ և
ազատ հրապարակը այդտեղում ծառայում է վանքի առնանին
բանջարանոցի համար։

Արեւմտեան մասի բակի ընդարձակութիւնը բաւական է թէ
վանականների և թէ քաղմաթիւ աշխատողների համար։ Շինու-
թիւնների գաւառորութիւնը, բնակութեան յարմարութիւնը և

Գ. Առաջերգ եկեղեցու արձանագրութիւններ.

Խաչքար, գեղեցիկ քանդակներով, կաֆէիզոյն քարի վրայ, որը այժմ տեղաւորուած է եկեղեցու արեւմտեան ճակատին, դրօշ կողմից, աւագ զոնից մօտ երկու մետր բարձր. Խաչի դարպերը ողկոյզներ են և տերևեր, ճիւղերով իրար հետ միացած: Արձանագրութիւնը պահուած է միայն խաչի կողքերին, մի մի տող, խաչի վերին և ներքին մասերը չկան: Ամենայն հաւանականութեան այդ քարը ուրիշ տեղից է այդտեղ նորոգման ժամանակ դրուած: Տասերը խոշոր են և շատ գեղեցիկ ¹⁾:

Թ. 5.

ա. Սրբո եկեղեցեացս ր. զա՛ր յովանէս շինո.

Եկեղեցու դուռ հին է. ընկուզի փայտից, բաղկացած երկու լայն տախտակից: Գեղեցիկ կերպով փորագրուած է դործ դւանքի օճնամենտով, մեծ և ֆօքք համակենտրոն շրջաններով և տերևաձևան դարդերով: Դուռն ունի արձանագրութիւն, երեք տողից բաղկացած, ամենավերին մասում: Դուռն մեծութիւնն է 1,02 մ. $\times$ 1,98 մ., իսկ փայտէ շրջանակինը (չարչւա), որ դարձեալ դարդարուած է ինչպէս դուռը 1,55 $\times$ 2,28 մետր է:

Թ. 6.

ա. ԷՁԲ. ես տ՛ր հայրապետս ծառա բարձրելոյ

բ. ն կանգնեցի զդասերս նորոգեցի

գ. գդուռս զիս աղաւթս յիշեցէք աղաչեմ: ²⁾

Եկեղեցին նորոգելիս պատերի մէջ դործ են ասել հին տաշած քարեր, երբեմն արձանագրութեան բեկորներով. կամ թէ բուն պատի քարերի վրայ են գրել, վերջինից շատերը ամենավերջին նորոգութեան ժամանակ մեծաւ մասամբ քերուել, տաշուել են, որպէսզի ամբողջութեան հետ նոր երևին:

Արեւմտեան պատի մէջ, զանգակատանից դէպի ձախ՝ հարաւ, կան երկու արձանագրութիւն, մէկը հին քարէ, միւսը գրուած է պատի քարերի վրայ.

Առաջինն է.

1) Հմմտ. Սիսական, 254 եւ էջ 297 ուր նկարուած է խաչքարի բուսաձև ընդօրինակութիւնը: Եւս նաեւ Զալալեան, 205:

2) Ազգ. Հանգ. 442 եւ Սիսական, 255 երկուսը մէջ եւս լիան Յւաղանը եւ անին արապագրութեան սխալներ:

թ. 7.

ա. Զյովանէս երէց բ. սոգսթ¹⁾ յիշեցէք:

Այս արձանագրութիւնը ձեռք է թէ դարձած քարի տեսակով միանգամայն նման է Ք 4-ին: Գրուած է քարի երկու կողմում. երկու առդ, այս անգամ քարի վերևում և ներքևում: Արձանագրութիւնը ներկայացնում է մի տեսակ շրջանակ միջի շրջանակաձև գեղեցիկ քանդակի համար: Այս արձանագրութիւնը եկեղեցու պատուհանից քիչ բարձր է, դէպի աջ:

Ուղիղ պատուհանի տակ, պատի քարերի վրայ փորագրւած է.

թ. 8.

ա. Հրամանաւ ա՞ծտալան	և. ըխ ի յեթներորդ
բ. տերանց և յաւժարու	է. նզնեցաւ արձանս:
գ. թեամբ իմոց կրաւն	դ. * * * յսարաց կա
դ. աւորաց և ի նոյն տա	

Վեցերորդ առդի մէջ երեք տառ անընթեռնելի են մնում. դուցէ պիտի լրացնել «(ամսո)յս արաց»:

Այս արձանագրութեան կողքին կայ մի ուրիշը, որ անձրևի ենթարկուելով, անընթեռնելի է դարձել:

Նոյն պատի վրայ, զանգակատնից ձախ, դէպի հիւսիս. հին գրերով (սաշի վրայ²⁾).

թ. 9.

ա. Զհայր Շա բ. պու յիշեց գ. էք:

Սորա մօտ էլ կա՝ արձանագրութիւն կիսով չափ տաշուած, որից կարդացւում են միայն կէս բառեր:

Նոյն պատի վրայ զանգակատնից բարձր փորագրւած են տասը զանազան մեծութեան խաչեր, որոնցից երեքը արձանագրութիւններով. սակայն մէկը մաշւել է անձրևից, մէկը տաշել են նորոգողները, միայն երրորդն է կարդացւում:

թ. 10.

ա. Շահր	գ. դադա
բ. ապա	և. նս յի
դ. տաու	զ. շեցէք ի Ք ^ա :

1) Սխալած, 255, Բ կարդում է «որդուր»:

2) Սխալած, 255.

Հիւսիսային պատի վրայ կան երկու արձանադրութիւն.

թ. 11.

ա. Ես խաւարի օրդի խա

բ. ճաւնաւուն ի յերկրէն զա

գ. փախաւ ի ցեղէն

դ. աստուծոյ իմիսն անձն

ե. Ես արդեցի ճեպար աշխատեցի ի յերկրէն ի յերկրէն

թ. 12.

ա. Ես արդեցի ճեպար

բ. աստիկ կողմն մեծաւ

գ. անձն ի 1863 ամի իրկցի

դ. յառաջնորդուեալ արք

ե. Ես արդեցի ճեպար

գ. ՏՆ Ես արդեցի ճեպար

ե. Ես արդեցի ճեպար

Կարաւային պատի վրայ, արեւիկայի շրջանին մէջ կան երկու արձանադրութիւն.

թ. 13.

ա. Կոյիճան.

բ. Թի 229.

Այս երկու արձանադրութիւն միւս մասերէն Կարաւայ-

ում, արեւիկայի շրջանին մէջ կան երկու արձանադրութիւն.

թ. 14.

ա. Ես արդեցի ճեպար

բ. Ես արդեցի ճեպար

գ. Ես արդեցի ճեպար

Ես արձանադրութիւնը կանգնած է Կարաւային շրջանին

կառան շրջանին մէջ երկու արձանադրութիւն կան.

Վրայ. 50×50 և 45×41 սանտիմ մեծութիւն. Ես արդեցի ճեպար

Առաջինի ստաւի մեծութիւնն է 21, Երկրորդի ստաւի

մեծութիւնն է 21, Երկրորդի ստաւի մեծութիւնն է 21.

Երկրորդի ստաւի մեծութիւնն է 21, Երկրորդի ստաւի

մեծութիւնն է 21, Երկրորդի ստաւի մեծութիւնն է 21.

Ես արձանադրութիւնը կանգնած է Կարաւային շրջանին

կառան շրջանին մէջ երկու արձանադրութիւն կան.

դատարան, որի երկու կողմին կայ այս արձանագրութիւնը:

Թ. 15.

ա. Ի յայս տապան քնարանի (կան) հանդուցեալ նըշ-
խարք մեծի

բ. Ներսէսի բարունեաց պետի եւ եպ֊սի Սիւնեաց
նահանգի

գ. Գորով տեղեալ Տաթևացի եւ Եկեղեցւոյն շինողի

դ. Եղեւ փոխեալ կենացս աստի ՌՃ եւ Դ թվին
յիշ֊ցք ի ԴՊ.

Գերեզմանի մեծութիւնն է 1, 80—46 սանտիմ. տողերի
մեծութիւնն է 8, 5 սանտիմ⁴⁾:

Տապանաքար, զանգակատան հիւսիսային պատի տակ, սեան
մօտ.

Թ. 16.

ա. Այս է տապան Տաթվացի տէր Յակոբեան Մարտի

բ. ըստ արքեպ֊սկպի եւ մեարապ֊տին Սիւնեացս

գ. նահանգի վախճանեցաւ յամի Տ՝ն 1830 Հկտ ՓԴ.

Դ. Դաւթի արձանագրութիւնը:

Դաւթիթը, Եկեղեցու հիւսիսային պատի տակ, շինուած է
Եկեղեցուց շատ ուշ, տեղացող անձրեւերէց չափազանց ֆրաւած
է. քարերի կրային մասերը հալւել ծածկել են արձանագրու-
թիւնների մի մասը: Նա յենւած է հինգ բաւական տաճ սիւների
վրայ, նման Խոտավանքի սրահին:

Այժմ տանիքից այլ ևս անձրեւ ներս չի ծծում, որովհետեւ
երկաթի թիթեղով ծածկւած է:

4) Չափաբան, 504, Ազգ. Հանդ. 443, սիւնների վ. Սիւնեան,
257, ծն. 4, Լալաբեանը արտագրել է Սիւնեանից, նոյնպէս է եւ Ե. Յ.
արձանագրութիւնը եւ ուրիշները: Այլիշանը արձանագրութիւնները, ճշտեցել
է զանազան մեղքերից, իսկ Լալաբեանը անծամը եղել է Տաթևուժ. լու-
յէթ լինիլ, որ նա սրբազրէր Արսականի ակամայ փաշաները եւ կամ ա-
մենեւ ին չափազրէր արձանագրութիւնները կիսում եւ լի Թեցութիւնն-
բով Մենը, մի քանի քաջառումեամբ, չենք տալի: Նախորդների տարբեր
շնթերջուածները:

թ. 17.

ա. նորոգեցաւ տանիք սրահին ծախիւք բազուեցի
մահաւեսի Լիւդվիկայ Յարութիւնեան
բ. Սարգսեանց ի յիշատակ հանգուցեալ ծնողաց իւրոց
1902 ամի Տաթեւ:

թ. 18.

ա. Սիւներս նորոգեցան ծախիւք Տուրսեցի Սէրգէի
Տէր Մինասեանի, ի յիշատակ մօրն իւրոյ
բ. Անդրէասայ 1902 ամին 1-ին Դեկտ.

Արձանագրութիւնը գրւած է առաջի սեան երեք քարի վրայ.
1. 21—54 սանտիմ. մեծութեամբ. տառը 7, 5 սանտ. մեծ:

թ. 19.

ա. Ամի յորում	է. շինեցի զս
բ. էր թ. ՆՂԳ. ի թ	ը. (բ)ահս աւգնա
գ. աւորութե	թ. (կ)անութեամբ
դ. անս Սմայատա որ	ժ. Սմայատա որք ա
ե. դո Աշոտա	ժա. դաւթէք յիշէ
զ. ես ա՛ր Յովանէս	ժբ. ցէք ի Ք՜ս:

Նոյն սեան վրայ, փորագրւած է խաչ և արձանագրութեան

թ. 20.

ա. Թվ. ՈԽԷ
Երկրորդ սեան ներսի մասում գրւած: 49—38 սանտիմ. մե-
ծութեամբ:

թ. 21.

ա. Յիշեալ Ք՜ս	դ. եամբ Փրկչին ի բարե
բ. Այս արձան փրկու	ե. խաւսութի Աստ-ուն քա-
գ. թեան եւ նկարեալ արդ	հանաի 2):

Նոյն սեան վրայ 11 տողից արձանագրութիւն, երկու տողը
միմնդամայն ընընթեռնելի, քնացածը ևս քնաւաւ, 32—1, 23
սանտիմ:

4) Ազգ. Հանդ. 444, սխալաշար. արտագրած Ախաւսան 235, Ջա-
լալեան 302, կարդում է տող ժ—ժա. չորգւոյն քաղաթեյա Վիսական
Տաթեղիբ, 23.

2) Ազգ. Հանդ. 445.

թ. 22.

ա. Յանուին Ա՛յ

դ. ցո ետուն ինձ տ՛ը

բ. ես Վարդան կ

է. Հար եւ տ՛ը Յ

գ. բանաւոր շին

ը. . . .

դ. (եցի դ)քարա...դժադաց

թ. . . .

ե. ս՛ը տաքելո

ժ. ի Վահանա տ

ժա. . . . 1):

Երկրորդ և երրորդ սիւների կամարի վրայ կայ մի արձա-
նագրութիւն անընթեռնելի:

Երրորդ սեան վրայ, ներսի կողմից. 57—75 սանտիմ, 10
սոգ 2):

թ. 23.

ա. Յանուին Ա՛յ այս (ի)

բ. մ. գիր է տ՛ն Քարսեղ

գ. ի որ տոի դաւանա

դ. աւս ի հայրեն

ե. եաղս տարւոջն Դ

դ. աւր ժամ Բրիսափորա և Մխիթարա

է. կատարիչք հրամ

բ. անացս ահ. . . ևլ

ժ. եղիցին:

Նախընթաց արձանագրութիւնից մի փոքր բարձր փորագրւած է:

թ. 24.

ա. ՉԲրիգոր կանկնող ս՛ը ի

դ. էք:

բ. աշխ յիշեց

Նոյն սեան վրայ, չորս տողանի արձանագրութիւն 56—40
սանտիմ.

թ. 25.

ա. Չհայր Գէո

դ. որ տանս յիշե

բ. բգ աշխատաւ

դ. ցէք ի Բ՛ս:

Դարձեալ նոյն սեան դրսի երեսում, 8 տող, 36—67 սան-
տիմ. ֆրասւած:

1) Սիսական. 258. Ջալալեան, 502.

2) Ջալալեան, 502, Ազգ. Հանդ. 142, Սիսական 258.

թ. 26.

ա. Յանուհ Ա՜յ

և. բանեցա

բ. ես անարժ

դ. առաք ուխտիս

դ. ան աղախին

է. ի պարսջ ա

դ. Ք՜ի Զաւհր (միա)

բ. ժամ անխափ(ան):

Երկրորդ և երրորդ սիւները միացնող կամարի վրայ, թեք գրութեամբ, երեք տողով:

թ. 27.

ա. Ես Տիրացու քահանայ միարանեցայ ա՜ր ուխտիս

ի հալալ ընչ

բ. ից իմոց ետու ընծայն առաջնորդք ուխտիս ի ա՜ր

խաչի տաւնին (ժամ ետուն) ինձ ամէն տարի կատա

դ. բողքն յիշեալ եղիցին:

Երկու սիւները ներսի կողմից Գրիգոր Տաթևացու դամբաբանով ծածկուած է, տակը թողնելով հին արձանագրութիւններ, որ անշուշտ միւս սիւների պէս սոցա երեսն էլ ներսից լի էր:

Չորրորդ սեան վրայ, 14 տող, 67—1,37 սանտիմ. 1)

թ. 28.

ա. Թ ԶԼ

բ. ոցս առաջնորդք

բ. Յանուհ Ա՜յ ե

թ. ա՜ր ուխտիս տէր չ

դ. ս յոհանէս քա

ժ. այբապետ տէր Յոհ

դ. հանայ իմ հ

ժա. անէս ետ(ուն)

և. ալալ արդեանց զն

ժբ. տարին Գ աւր ժամ

դ. եցի զկոթմակոթն

ժգ. զՅոհանու Յակոբ

է. տվի ա՜ր առաքել

ժդ. ա տաւնին:

Երկրորդ սեան վրայ պարի մէջ, տեղի ուշ ամրացրած է մի խաչքար, որ ունի արձանագրութիւն 32 տող. 68—1,34 սանտիմ 2):

թ. 30¹).

ա. Կամաւն Ա՜յ ես . ? Առաքել Սիւնեաց եպ՛սկոս
կանգնեցի

1) Զաւալեան, 502, Աղղ. Հանգ. 442, սխալներով արատաւրած, Սիսական, 258.

2) Աղղ. Հանգ. 445.

բ. զիստ	թ. հոգ	ժէ. հապ
դ. շո Ի	ժ. . .	ժբ. ետ .
դ. փրկ	ժա. մեծ	ժթ. Գրի
ե. . .	ժբ. հա .	Ի. գոք
դ. թի	ժգ. տոր	Իա. Ի Յի .
է. . .	ժդ. Ի . .	ժբ. ցէք
բ. իմ	ժե. բա	Իգ. Ի Քո
	ժզ. բու	Իդ. թի ՊԾԹ.

Նոյն սեան ներսին կայ մի խաշ, աւերած արձանադրութեամբ:

թ. 31.

ա. Չհայր Շմա . . յիշեցէք:

Չորորդ և հինգերորդ սիւների յատակում, հարաւային պատին կցած կայ մի գերեզմանաքար, արձանադրութիւնով¹⁾.

թ. 32.

ա. Այս է հանգիստ տ՛ր Մկ

բ. կրաշի որ Ի Լեհաց եկեալ լինի

գ. Աստ ս՛ք կրօնիւք առ տ՛ր փոխի

դ. Ի ՌՃ իննեակ թուի:

Չորորդ սեան կամարում կայ մի խաշքար, արձանադրութիւնն անընթեանելի:

Սոյն դաւթում, շատ ուշ, շինւած է մի մատուռ Գրիգոր Տաթևացու գերեզմանի վրայ, հարաւային դռնով միացած տաճարի ներսի հետ: Այդ մատուռը ծածկել է այն արձանադրութիւնները, որ կարող էին և անշուշտ կային տաճարի արեւմտեան պատի և սրահի երկրորդ և երրորդ կամարների և պատի վրայ: Մատուռի արեւմտեան և հարաւային պատերի վրայ գրւած է հետեւեալ խիստ երկար արձանագրութիւնը:

թ. 33.

ա. Շնորհիւն Ա՛յ շինեցաւ ս՛ք մատուռս եօթնալոյս
բարու

բ. Նստակեան և, երկրորդ Ոսկերերանին երկցս երա-
նել վարժապետին մե

1) Ազգ. Հանգ. 445 սխալներով արտագրած, Սխալեան 258, Ջալալեան, 502, Վիմական Տարեգիր, 487.

- դ. բոյ և յաջորդ Հաւատարմութիւն սրբոյն Գրիգորի Տաթևացւոյն
 դ. ձեռամբ բաղմաշխատ, և օգտաշուն Սիւնեաց
 պետի տն Յովակիմայ
 և. Սիւնեացւոյ արդեամբք և ծախիւք Բանակոթեցւոց
 աշխիւքն
 դ. տն Գէորգ տն Յակոբ և տն Յարութի՝ քահա-
 նայիցն նաև.

(Այստեղիւր սկսած գրած է միւս երեսի վրայ).

Կարապետին և Մկրտչին Յակոբջանին Սիմիօնին
 Աղդէին Յովակիմին Պետրոսին Գրիգորին և Մարտիրոսին
 Քեարամզուլոյն Ստեփանին և Յօնանին Յարութի՛ն Մ-
 սիսին Մկրտչին Շահնազարին և Ա՛ծատուրին: Այլ և
 բարեպաշտունի կանանցն Նազլուն Հուրիդատին Մարիա-
 մին Գուլիարիին: Որոց յիշատակն օրհնութ՝ք եղիցի և
 աղօթք սրբոյն Գրիգորի ի վերայ նոցա լիցի ամեն:

Կառուցաւ տն մատուռս ի հայրապետութ՝ե սրբոյ
 զահին էջմիածնի տն Ղուկասու ի ՌՄԼԶ թուոջումերում,
 յաւուրս Փանահեան Բագրանիմ խանին¹⁾:

Մատուռի մէջ գտնուում է մեծ տապանաքար, մէջը մարմա-
 րեայ տախտակ հաղցրած.

Թ. 34.

- ա. Մատայ Յոսի սրբոյն Գրիգորի Տաթևացւոյն
 բ. Յովակիմ եպիսկոպոս և Արրահամ վարդապետ,
 գ. խաչադարդի շուրջը²⁾. Գ. Ս. Ք. Խ:

Մատուռի խաչերից մէկի վրայ.

Թ. 35.

- ա. Մն խաչս Մովսէսեան Յարութիին³⁾:

Մրահի հարաւային զրոի պատի վրայ արձանագրութիւն.

1) Աղգ. Հանդ. 455, Մ. Փափազեան, Հնութիւնք, Ե. գիրք. Վի-
 մական Տարեգիր, 217.

2) Աղգ. Հանդ. 454—456. օրանգից արանգրել ևմ հ. 54 արմ.

3) Աղգ. Հանդ. 455.

թ. 36.

ա. թ. ՌԾԴ. վերառին նորոգ
բ. եւ ա՛ր Եղիշէն գգաւթաւ
գ. փակեալն յիշատակ հողոյ իւրոյ յիշեցէք¹⁾։

Ե. Լուսաւորիչ եկեղեցի, Ասեփաննոս Օրբելեանի շինած.

Առաքելոցի արեւելահարաւային մասում շինած, աւելի շուտ քան գաւիթը, որ ծածկել է նրա արեւմտեան պատն ու մուտքը և պատի վրայի արձանագրութիւնների մի մասը։ Սրա առանձնաշատուկ և ուշադրութեան արժանի կողմն այն է, որ գմբէթ չունի և իւր փոքր քովանդակութեամբ նաև խիւների կարիք չի ունեցել։

Դուռը, թէև համեմատաբար նոր, դարձեալ փորագրւած և պարզաբան է իւրերով ու դարդերով, 1,06—1,95 մետր մեծութեամբ։ Իբրև յիշ. գրւած է միայն տարեթիւր.

թ. 37.

ա. ԹՎ. ՌԿԳ.

Դրան հակառակն, շրմախի վրայ շատ զեղեցիկ տառերով.

թ. 38.

ա. ԹՎ ԶԽԴ.

բ. գա՛ր Ասեփաննոս մե

գ. տրապաւլիտ Սիւնեաց որ է պատ.

դ. տաֆրաւնտէս հառց մեծաց որ

ե. դի մեծափառ իշխանին Տարսախճին ևւ շ

զ. ինոգ ա՛ր եկեղեցոյս յիշեցէք ի Ք՝ս²⁾։

Արեւմտեան պատի վրայ, սրահից դուրս.

թ. 39.

ա. Եթար յիշեցէք Ք՝ս, Ալէքսանս ԹՎ ԶՀԵ.

Դարձեալ արեւմտեան պատի վրայ, մասամբ պատկից ծածկւած.

թ. 40.

ա. Ի կամս Ա՛յ մեք Սիւար ու Սարգ

1) Ազդ. Հանդ. 142.

2) Ազդ. Հանդ. 144. սխալներով. ուղիղ է Սիւանյան 254 ևւ Զաւարեան 302. Վիմ. Տար. 157.

բ. . . ասխաթան որդիք Շահան . . . 38 . 39

դ. . . Սիսաքին փն մեր գերեզմանացո՛ր ասլան ասլաք

ա. . . ասլաքը մեզիցն ա՛ր Առքելոցս

դ. . . անարնե որդիքն Յաշուէն եւ Զճ

ե. . . . արաճան յիշեցէք:

Նամնախընթացի շարունակութիւնն է հաղմում այս արձանազրութիւնը:

ա. . . ասլաքը մեզիցն ա՛ր Առքելոցս

թ. 41.

ա. եւ եւ համրիգելս որդի Արեւաէրա նախանձ(ւ)որ

բ. . . ասլաքը մեզիցն ա՛ր Առքելոցս

գ. . . ասլաքը մեզիցն ա՛ր Առքելոցս

դ. ասլաքը յաղգ եւ չունի որ հրաման դաւել եւ

դ. որ յանդգնի մեր մեղացն պարտական լիցի եւ

ե. . . Ա՛յ եւ յ՛ամ որբոց անմասն եւ բաժին դՅուգաին ա

դ. ոցէ. ի թվ. 246).

Լուսաւորչի հարաւային պատի վրայ:

թ. 42.

ա. Տէր Մովսէս քահա.

բ. ա՛ր Ըստեփանոս քահան. կանգնեցի խաչերս:

Դարձեալ նոյն պատի վրայ:

թ. 43.

ա. Թվ ԶԾԱ Ա՛ծ ողորմի Միքնան մահրեալին(?) եւ

Գալստին:

թ. 44.

ա. Այս է գիր եւ արձան . . . որ Մաղրէ ետուն Զե

կաթ փնշ գե. . .

բ. . . արեմբ Բ կապալ . . . վախան ասլին ա՛ր Առքելոց

գ. . . իւրեանց հգ՛յն որդոց եւ թոռանց ան՝ Զնջ յիշտ՛կ

թ. 45.

ա. Մեկիք թանկրդուլ փառհուն . . . այմզէն Թեւաքալն

Աղճալդալէն Ճանդուլին Աւետ . . . վրդէն . . . էո . . . արց

4) Ազգ. Հանգ. 444 արտադրած է հ. 40-ի աստիճանային քարտեզի վրայ եւ գերջի թւականը միայն:

Մարկնկածեց Բառեփանոս Կոթայ Դուլիկն Գեական իւր-
եանց ձեռաց զիր ամին Շմաւոն եւ պիտսին

Բ. թի. ով որ ընտանեաց կամ աւատքաց խափանել
կամենայ մեր մեղաց տէր լինի եւ մասն Յարային առցէ
դ. ձեռս փթի եւ հոգ դառնայ զիր յիշատակ առ ձեզ
մայ, Ներսէս սուտ անուն արեգայ թի 228¹⁾,

Նկեղեցու ներսը, սեղանի շխարուղտակ հակառի վրայ գե-
ղեցիկ եւ խոշոր գրերով գրած է.

թ. 46.

ա. Գնացր գետաց սերախ տոնեն գրադաքս Աստուծոյ
եւ սուրբ արար գյարկս իմ Բարձրեալն:

Դարձեալ ներսից, հարսուային պատի վրայ, կայ պարսկե-
րէն մի համառօտ արձանագրութիւն, որ կարդալ չկարողացայ:

Առաքելոց տաճարի ներսում, ձախ կամ հիւսիսային սեան վրայ
փորագրած էր երկար արձանագրութիւն, 4, 5—0, 90 մետր մեծու-
թեամբ, 33 տողով, հներից ամենամեծը, սակայն դժբախտաբար
խոնավութեան հետեանքով քարերը մաշել, հալել են, անկարելի
եղաւ ամբողջ բառեր կարդալ. կարդացում են միայն տառեր եւ
փանկեր, որ վերաբաղեցու համար երկար ժամանակ եւ խնամք
էր հարկաւոր: Առեփանոս Սրբեկեանը²⁾ բարեբախտաբար ունի
այդ արձանագրութիւնը եւ եթէ խիականը այդպէս աւերած
չլինէր, մեր ձեռին գեղեցիկ կուան կլինէր պատմագրի վաւերա-
գրերը վերատուգելու: Զէ որ դա այն պատմագիրն է, որ իւր
պատմութեան մէջ սովորական գրաւոր փաստագրերի հետ
օգտել է նաեւ արձանագիր յիշատակարաններից:

Մեսրոպ եպիսկոպոս

1) Աղդ. Հանդ. 141—142.

2) Ստ. Սրբեկեանից ընդօրինակելով (Գլ. 49) տպել են Շահնա-
թուհեան, Ատրապրութիւն 593 (Բ. 554), Սիսական, 252 ծն. 1. Վիմա-
կան Տարեգիր, 146—147.

Վիպարիտի արդի, Առեփանոս Սրբեկեանի հայր, Տարսախճ իշխանի
Տաթևին վեց զինդ վերանաւաստման արձանագրութիւնն է.